

International Journal of Social, Political and Economic Research

IJOSPER

ISSN: 2667-8810 (Online)

ijosper.uk

OPEN ACCESS

Original Article

Received Date: 19-11-2020

Accepted Date: 20-12-2020

<https://doi.org/10.46291/IJOSPERvol7iss4pp1077-1089>

Tarih Düşürme Ustası Kandî ve Manzum Tarihleri

Mehmet Nuri ÇINARCI

Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi/TÜRKİYE,
mehmetnuricinarci@yyu.edu.tr (ORCID: 0000-0001-7493-3872)

Özet

Tarih düşürme, ebced hesabı denilen ve Arap harflerinin her birine sayısal bir değer verilerek oluşturulan sistematikte tarihte meydana gelen önemli bir hadisenin kronolojik tespiti demektir. Elbette bu tespiti yapan bir şair olunca rakamları kullanmak yerine temel enstrümanı olan şiire başvurur. Tarihte ilk tespitinin XV. yüzyılda yapıldığı tarih düşürme geleneği, günümüzde de devam etmektedir. Klasik Türk edebiyatında tarih düşürme ustası olarak anılan birçok şair mevcuttur. Bursalı Haşimî, Seyyid Osman Surûrî ve Antepî Aynî bu türün en güzel örneklerini veren şairlerdendir. XVI. yüzyılda Osmanlı toplumunda yetişmiş olan Kandî de kaynakların tarih manzumelerini övdükleri müverrihlerin başında gelmektedir. XVI. yüzyıl tezkirecilerinin aracılığıyla haberdar olduğumuz Kandî'nin hayatı hakkında elimizde çok az bilgi vardır. Şiirleri ve tarihleriyle ilgili örnekler bugün sadece şair tezkirelerinde ve şiir mecmualarında bulunmaktadır. Tezkirecilerin şair ile ilgili varmış oldukları ortak kanaat onun şiirlerinden ziyade tarih manzumeleriyle bilindiği ve şöhretini bu yolla elde ettiği yönündedir. Bundan dolayı Kandî için şair sıfatının yanı sıra müverrih ibaresi de sıkça kullanılır. Elbette Kandî dışında tarih düşüren çoğu şairin tarih manzumeleri ile ilgili akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak hakkında çalışma yapılan şairlerin bugün elimizde divanları ya da başka eserleri mevcutken Kandî'nin eserlerinden geriye kalmış kalıntıları sadece başka kaynaklardan temin etmekteyiz. Bu çalışmada XVI. yüzyılda yazılan yedi adet tezkireden elde edilmiş kısıtlı bilgilerden hareketle Kandî'nin tarih manzumeleri ile ilgili bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Düşürme, Kandî Çelebi, Şair Tezkireleri

Chronograph Master Kandî and His Chronogram Poetics

Abstract

Chronogram means the chronological determination of an important event that occurred in history with a systematic, called abjad calculus, created by assigning a numerical value to each of the Arabic letters. Of course, when a poet makes this determination, he uses poetry, which is his basic instrument, instead of using numbers. The tradition of dropping dates, which was first determined in the 15th century, continues today. There are many poets known as the masters of making history in classical Turkish literature. Bursalı Haşimî, Seyyid Osman Surûrî and Antepî Aynî are among the poets who gave the best examples of this genre. Kandî, who grew up in the Ottoman society in the 16th century, is one of the most praised accounts of the sources. We have very little information about the life of Kandî, which we know about through the 16th century biographers. Examples of his poems and histories are found today in poet tezkires and poetry journals. The common opinion of the Tezkire about the poet is that he is known for his historical poems rather than his poems and that he gained his reputation in this way. Therefore, in addition to his title as a poet, the phrase muverrih is frequently used for Kandî. Of course, academic studies have been conducted on the poems of most of the poets who dropped history, except Kandî. However, while we have divans or other works of poets studied, we obtain the remains of Kandî's works from other sources. In this study, it will be tried to give information about the historical poems of Kandî based on the limited information obtained from seven tezkires written in 16th century.

Key Words: Chronogram, Kandi Chalabi, Poet Biographies

Giriş

Klasik Türk edebiyatında şairler yüzyıllar boyunca Arap harflerine sayısal değerlerin yüklenmesiyle oluşturulan ebced sistemini kullanarak tarih düşürme sanatını icra etmişlerdir. Esasen harflere sayısal değerler yükleyerek onlardan çeşitli manalar çıkarmak, geçmişte kimi eski uygarlıkların kültürlerinde de görülür. Yahudilerin Kabalizmi ile Yunanlıların Kalde alfabesinde buna benzer bir yöntemin varlığına şahit olmaktayız. Ebced ise her ne kadar Arap harflerinden müteşekkil bir sistem olsa da ilk örneklerine Fars edebiyatında rastlanır. Türklerin Farslardan almış oldukları bu gelenek daha sonra Türklerden Araplara geçmiştir. Tarih düşürme Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve özellikle XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşmıştır (Karabey, 2011: 80). Ahmet Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiye göre Türk edebiyatındaki ilk tarih, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı bir cami için Hızır Bey'in söylemiş olduğu Hicri 850 (1446) yılını beyan eden Arapça tarihtir. Elbette ki yeni tarihlerin tespitiyle bunu daha gerilere götürmek mümkündür. Klasik Türk edebiyatı şairleri de özellikle divanlarında çeşitli sebeplerle yer verdikleri tarih manzumeleri ile bu geleneği devam ettirmişlerdir. Tezkireciler ise tarih düşürme hususunda iki yönlü bir yol izlemişlerdir.

Bunlardan ilki tezkirecilerin de birer divan şairi oldukları şairinden hareketle sahip oldukları divanlarında kendi düşürdükleri tarihlere yer vermeleri ikincisi ise tezkirelerinde şairlerin biyografileri hakkında bilgi verirken onların düşürmüş oldukları tarihleri kullanmalarındır. Tezkirecilerin yer verdikleri bu tarih manzumelerinin varlığı, Kandî ve Kandî gibi tarih düşürme konusunda usta olan ve eserleri hakkında yeterli bilgi bulunmayan birçok şairin unutulmasının önüne geçmiştir. Tezkirecinin tarih manzumelerine yer vermesinin sebebi ise onları şair biyografileri ile ilgili bir kaynak olarak kullanması ve şairin düşürdüğü tarih manzumesindeki maharetini ortaya koyması ile ilgilidir. Bazı durumlarda düşürülen tarihler hadiselerle birinci dereceden kaynak teşkil eder (İspirli, 2000: 80).

İlk düşürülen tarih örneklerine bakıldığında bunların genellikle çok kısa oldukları ve sanatsal bir yönlerinin bulunmadığı görülür. Bunun temel sebebi ise bu tarz tarihlerin ezberlenme esnasında kolaylık sağlamasıdır. Ancak klasik Türk şairlerinin sanatsal donanımlarının artışı ve Türk şiirinin artık Fars şiirini takip etmek yerine kendi estetik normlarını oluşturması tarih manzumelerinin de edebi bir hüviyete kavuşmasını sağlamıştır. Nitekim bir tür olarak tarih düşürmeler, belagat kitaplarında bedi' bir sanat olarak geçmektedir. Çünkü tarih manzumeleri de tıpkı şiir gibi ahenk unsurlarından vezin, kafiye ve edebi sanatları barındırırlar. Bundan dolayı klasik Türk edebiyatındaki tarih manzumeleri, başta kıta olmak üzere divan şiirindeki hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılmıştır. Öte yandan hem divan şairleri hem de tezkireciler vuku bulan bir hadiseye kronolojik tespit yaptıklarından kendileri için tarihçi anlamına gelen müverrih ibaresini kullanmışlardır. Tarih manzumeleri kuruluş itibarıyla manileri andırır. Yani ilk dizelerde hazırlık, tarih düşürülen dizede ise verilmek istenen mesaj aktarılır.

1. Tezkire-Tarih Düşürme İlişkisi

Ebcet alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık gelmesi özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye “tarih düşürme” denir (Yakıt, 2003: 66). Klasik Türk edebiyatında tarih düşürmelerle ilgili çalışmalar genellikle divan şairlerinin divanlarında yer verdikleri tarih manzumeleri ile ilgilidir. Tezkirelerde bulunan tarih manzumeleri ile ilgili yapılan çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Türk edebiyatında yazılmış tezkireler içerisinde ilk tezkireden son tezkireye kadar tezkireciler tarih manzumelerine sık sık yer vermişlerdir. Bunun temel sebebi ise daha önce de ifade edildiği gibi ilk olarak tezkirecinin tarih manzumesinden şairin biyografisi (vefatı, veladeti, kitabını itmamı vs.) için istifade

etmesi, ikincisi ise şairin tarih düşürme konusundaki maharetini ortaya koymak içindir. Ancak tezkireciler, tarih manzumelerinden çoğunlukla şairin biyografisine ışık tutmak için istifade etmişlerdir. Çünkü geçmişte şairlerin biyografileri hakkında bilgi toplamak bugünkü şartlara göre oldukça zordu. Temel gayesi şairlerin hayatları hakkında bilgi vermek olan tezkireci bu nedenle yazılı ve sözlü birçok kaynağa müracaat etme gereği duymuştur. Tarih manzumeleri, başta şairlerin vefatları olmak üzere tezkirecilere birçok hususta bilgi temini sağlamıştır. Bu yüzden tezkireciler için tarih manzumeleri vazgeçilmez kaynaklar arasındadır.

Türk edebiyatındaki ilk tezkire olan Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis*'ine bakıldığında az da olsa tezkirecinin tarihlere yer verdiği görülür. Nevâyî'nin tezkiresinde yer verdiği tarihler ilk dönem tarihleri olması münasebetiyle kısadır. Tezkirenin Hâce Hurd maddesinde şairin vefatına “mezcûb-i sâlik” ibaresinin düşüldüğüne dair şöyle bir açıklama yapılır:

“Ve Baba Hudây-dâd kim dirler ki abdâldın irmiş, Semerkand'da fevt bolganda fevtining târihi “mezcûb-i sâlik” tapkandır.” (Eraslan, 2001: 178).

Bilindiği gibi Ali Şîr Nevâyî Türk edebiyatının en kudretli ve en çok şiir yazmış şairlerinden biridir. Nevâyî'nin şairlikteki bu mahareti, tarih düşürmeye de yansımış olacak ki kendisi tezkiresinin Mevlana Tûtî maddesinde şairin vefatına “horus” ibaresini tarih olarak düşürdüğünü şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Fevtining târihi Şeyh Âzerî zikride ötti kim fakîr “horûs” lafzı bile peydâ kılıp irdim.” (Ersan, 2001: 39).

Anadolu'da 1538 tarihinde kaleme alınan ve Osmanlı sahasında yazılmış ilk tezkire olan Sehî Bey'in *Heşt Behişt* adlı eserinde de yine tarih manzumelerine tesadüf edilir. Sehî tezkiresindeki tarihler Nevâyî'nin tezkiresindeki tarihlere göre daha uzun ve daha sanatlı bir tarzdadır. Diğer taraftan Sehî tezkiresiyle birlikte artık tezkireciler tarih düşürenler için “müverrih” ifadesini kullanmaya başlamışlardır. Bu adlandırma XVI. yüzyıldan sonraki yüzyıllarda yazılmış tezkirelerin çoğunda görülür. *Heşt Behişt* tezkiresinin Bahârî maddesinde şairin iyi bir müverrih olduğu belirtilmiş ve onun arkadaşı Revânî'nin vefatına düşürmüş olduğu edalı bir tarihe yer verilmiştir.

“Eyü müverrihdür. Revânî fevtine güzel târih diyüpdür. ... Cümle didüğü târihlerden biri Revânî fevtine yazduğı târih budur. Târih:

Cihânı ser-te-ser tutmuşdı nâmu

Emîr-i nazm ya'nî kim Revânî

Ecel câmunu içdi dehr elinden

Şu denlü kim düşüp mest oldu ânî

İşidüp rûh-ı kudsî didi târîh

Cinândan yana cân atdı Revânî” (İpekten, vd. 2017: 242)

Sehî Bey de tezkiresindeki şairlerin vefatlarına tarih düşürme hususunda Ali Şîr Nevâyî'nin takipçisi olmuş ve kayınpederi olan Necâtî Bey'in vefatına şu tarihi düşürmüştür:

“Târîh-i fevt-i Necâtî: Nakl-ı Necâtî ‘âleme târîh olmagın

Târîhini Sehî didi gitdi Necâtî hây (İpekten, vd. 2017: 176)

Tarih düşürme hususunda en dikkat çeken tezkireci hiç şüphesiz Âşık Çelebi'dir. Âşık Çelebi'nin tezkiresini taradığımızda çok olmasa da kendi tarafından söylenen ilginç tarihlerle karşılaşırız (Kut, 2010: 27). Nitekim Âşık Çelebi diğer tezkirecilere göre tezkiresinde kendi tarihlerini en çok kullanan tezkirecidir. Tezkireci, düşürdüğü her tarihin açıklamasını yapmış hatta bütün kardeşlerinin veladetlerine birinin de vefatına tarih düşmüştür. XVII. yüzyıla gelindiğinde tezkirecilerin XVI. yüzyıl tezkirecilerinden aldıkları bu mirası devam ettirdikleri görülür. Devrin önemli tezkirecilerinden Riyâzî Muhammed Efendi, tezkiresi *Riyâzî'ş-şu'arâ*'da yer alan Basîrî maddesinde şairin vefatına Hâşimî'nin düşürdüğü tarihe şöyle yer verir:

“Kanije seferinde mülk-i ‘ademe sefer idüp Hâşimî-i Burûsevî dimişdür:

Târîh: Didiler gitdi göz yumdı Basîrî Beg bu dünyâdan (1008) (Açıkgöz, 2017: 92).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde tezkireler bir önceki yüzyıla göre şair biyografilerine daha ağırlık vermiş; şiir örneklerini ise azaltmışlardır. Biyografilerin uzaması oranında tarih manzumelerinden istifade de artmıştır. Devrin önemli ve hacimli tezkirelerinden Sâlim Efendi'nin kaleme aldığı *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'da da tarih manzumelerine sıkça yer verilmiştir. Tezkirenin Hâfız-ı Diger maddesinde şairin kendi semtinde inşa edilmiş olan bir çeşmeye düştüğü iki tarih şöyle aktarılır:

“Bu târîh-i âb-ı hayât-âsâ bin yüz dört târîhinde icra olunan çeşmelerden bir çeşme-i zibâyâ etdikleri târîh-i ra'nâdır. Târîh:

Hasbeten li'llâh edip zezem sebîl

Ka'be-veş ma'mûr kaldı bu yeri

Seyr edip oldı bu tab'ı Hâfiz'in

Bu târîhi su gibi ez-beri

Remz ile der lü'lü atsânına mâ

Gel için 'ayn-ı 'Alî'den kevseri (İnce, 2018: 169)

XIX. yüzyıl tezkireleri içerisinde en fazla tarih manzumesinin bulunduğu tezkire Mehmed Tevfik Efendi'nin *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresidir. Tezkiresinde şairlerin yanı sıra seyyid ve tarikat şeyhlerinin de hayatlarına yer veren Mehmed Tevfik, tarih manzumelerinin konu bakımından yelpazesini oldukça geniş tutmuştur. Tezkiresindeki şairlerin hemen hemen hepsinin vefat tarihine yer veren Mehmed Tevfiki diğer tezkirecilerden farklı olarak azami derecede şairlere ait kabirlerin nerelerde olduklarına dair bilgi de vermiştir. İdris Muhtefi maddesinde şeyhin mezar taşından alıntıladığını belirttiği üç beyitlik bir tarih manzumesine şöyle yer verir.

“Kabr-i şerifleri tersâne verâsında Aynalı Kavak nâm mahalde ziyâret-gâh-ı erbâb-ı intibâhdır. Seng-i mezârında mahkûk ve merkûm olan târîh-i manzûm budur:

Rihlet etdi ol 'azîz-i muhterem

Ravza-i Cennât-ı 'adn ana hurem

Rahmet olsun dediler cümle ümem

Nâmıdır Hâcî 'Alî 'âlî-himem

Hem Rebî'ü'l-evvel ayın âhiri

Bin yirmi dört idi sâl-ı rakam (Zübeyiroğlu, 1989: 67)

2. XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Kandî

Kandî ile ilgili bilgi veren ilk kaynak 1538 tarihinde kaleme alınan Sehî Bey'in *Heşt Behişt* adlı tezkiresidir. Şairin ismine eklenmiş “Bursevî” ibaresinden Bursalı olduğu anlaşılmaktadır. Önceleri şekercilik mesleğini Bursa'da icra eden şair daha sonra İstanbul'a gelmiş ve Bayezid Havlusunda bir şekerci dükkânı açmıştır (İsen, 2017:192). Latîfi'nin verdiği bilgiye göre gençlik yıllarında Acem diyarına gidip Molla Camî ve Ali Şir Nevâyî gibi büyük üstatların huzuruna varmasına rağmen yazmış olduğu gazel ve kasideler toplum katında pek itibar görmemiştir (Canım, 2018: 431). Tezkire erbaplarının Kandî konusunda ittifak ettikleri iki husus vardır. Bunlardan ilki şekercilikteki ustalığı ve tarih düşürmedeki maharetidir. Âşık Çelebi'nin bildirdiğine göre Kandî, arkadaşı Resmî ile birlikte şairliğe heves ettiği yıllarda Şehdî mahlasını kullanmaktadır. Yine bir gün Resmî ile birlikte şekercilikle uğraşırken devrin sultânü'ş-şu'arâsı Ahmed Paşa, onların yanına gelir ve Kandî'nin şekercilikteki mahareti ve sıfatının güzelliğini fark edince kendisine Kandî mahlasını uygun bulur (Kılıç, 2018: 582). Bilindiği gibi XVI. yüzyıl şairlerinden Hayâlî Bey devrin bürokratlarından İskender Çelebi ve

Sadrazam İbrahim Paşa'nın iltifatlarına mazhar olmuş ve bir Kalenderi dervişi iken bu bürokratların sayesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın musahiplerinden biri olmuştur. Şairin bu hızlı yükselişi başta Taşlıcalı Yahya olmak üzere birçok şair kıskandırmıştır. Kandî de bu şairlerden biridir. Kandî'nin Hayâlî Bey'e hakaret babında söylediği:

“Ey Hayâlî halka geçmez oldı âh”

tarih mısrası nedeniyle Hayâlî, Kandî'nin şekerci dükkânını basar ve her tarafı alaşağı eder. Bütün dükkânı ve dükkândaki eşyaları harap olan Kandî, durumunu devrin sadrazamı İbrahim Paşa'ya arz eder ve paşa maddi anlamda kendisine yardımcı olur (Kılıç, 2018: 282). Dükkânı dağılan Kandî, bir daha şekerci dükkânı açmaz ve civarında bulunan bir vakıf odasına yerleşerek hayatının sonuna kadar burada kalır. Sadrazam İbrahim Paşa'nın idamı sonrasında şairlerden pek haz almayan Rüstem Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte tüm şairlerin salyaneleri kesilmiştir. Ancak Rüstem Paşa, yanında sürekli köpek gezdirip onları besleyen Kandî'nin bu yardımseverliğini işittiği için onu on akçe yevmiyesi olan bir vazifeye tayin etmiştir. Âşık Çelebi tezkiresinde Rüstem Paşa'nın gerçek şairlerden yüz çevirip köpek besleyen Kandî'yi taltif ettiğine dair kısmen eleştiri içeren şiir şöyledir:

“Dem-â-dem bîkr-i mazmûn besleyenden oldı rû-gerdân

Bu it besler diyü Kandî'ye kıldı lutf-ı bî-pâyân (İsen, 2017: 192)

Şekerci dükkânının bertaraf olmasıyla birlikte Kandî, bütün mesaisini tarih söylemek için harcar. Gelibolulu Mustafa Ali'nin tezkiresindeki bilgilere göre gece gündüz tarih düşürmeyle ilgilenen Kandî, bunu meslek haline getirir ve sadece devrin büyük insanlarının yaptırmış oldukları saray ya da köşkler için değil eşraftan herhangi bir zatın yaptırdığı mütevazı bir ev yahut küçük bir dükkâna dahi sırf caize almak için tarih düşürmüştür (İsen, 191: 2017). Hatta dönemin divan kâtiplerinden Kara Bâlîzâde, devrin şairlerine tamir edilecek bir helası olduğunu ancak Kandî'nin tarih düşüreceği korkusundan bunu yapamadığını, çünkü Kandî'nin düşüreceği tarih için isteyeceği paranın tamire verilen paradan daha fazla olacağı şeklinde dert yanmıştır. 962 (1555) yılında vefat eden Kandî, Eyüp'te Nişancı Celalzade'nin yaptırdığı caminin haremünde şairler için ayrılmış olan mezarlığa defnedilmiştir. Tezkirelerin bazılarında şaire ait şiir örnekleri bulunmasına rağmen herhangi bir eserinin var olduğu bilgisi mevcut değildir. Hatta Ahdî, tezkiresinde şaire ait vermiş olduğu iki beyitlik şiir dışında başka şiirine tesadüf edemediğini belirtir (Solmaz, 2018:252). Aslında Ahdî'nin bu tespiti diğer tezkirecilerin şair ile ilgili ortak kanaatlerini tasdikler niteliktedir. Yani Kandî, şiirleriyle değil düşürdüğü tarihlerle kendisine beyne'ş-şu'arâda yer edinmiş bir kişidir. Tezkirelerde

döneminin en önemli müverrihlerinden biri olduğu belirtilen Kandî'nin vefatına şair ve tezkireciler de tarih düşürmüşlerdir. Sihri'nin düşürdüğü tarih şöyledir:

“*Âh hayfâ Kandî rhlet eyledi (962)*” (Sungurhan, 2017: 703)

Âşık Çelebi'nin tezkiresi *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*'da Kandî'nin vefatına ve ölüm yıl dönümüne düşürdüğü tarihler ise şöyledir:

“*Dünyeden itdi çün sefer Kandî-i şekkerîn-beyân*” (vefatı)

“*Vây müverrih-i zamân*” (ölüm yıl dönümü) (Kılıç, 2018: 584)

3. Kandî'nin Tezkirelerdeki Tarih Manzumeleri

Kandî'nin tarihleri ile ilgili en detaylı bilgi Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ* tezkiresinde yer almaktadır. Bunda hiç şüphesiz Âşık Çelebi'nin Kandî ile olan yakın arkadaşlığının çok büyük bir etkisi vardır. Hatta Âşık Çelebi, şairin biyografisini anlatırken “kendiden istimâ' itdüm” şeklinde onunla birebir görüştüğünü ifade eder. Diğer taraftan Âşık Çelebi, tezkiresinde Kandî'nin devrin büyük şairi Zâtî'yi eleştirmek için yazdığı tarihi Zâtî'ye verirken orada hazır olduğunu belirtir. Yani bir bakıma Âşık Çelebi, Kandî ile ilgili birçok şeyi diğer tezkirecilerden farklı olarak duymak yerine birebir Kandî'den öğrenmiştir. Bu yüzden de Kandî'ye ait en fazla tarihin yer aldığı tezkire, Âşık Çelebi tezkiresidir. Tezkirelerde Kandî'nin ilk tarih manzumesi olarak Hayâlî Bey için söylemiş olduğu tarih zikredilir. Bilindiği gibi XVI. yüzyılın en önemli şairlerinden biri olan Hayâlî, önceleri Kalenderi şeyhlerinden Baba Ali Mest-i Acemi'nin müritliğini yapmış, İstanbul'a geldiğinde ise İstanbul kadısı Sarı Gürz Nureddin Efendi tarafından himaye görmüş ve devrin bürokratlarından Uzun Ali'ye emanet edilmiştir. Şiirleriyle önce İskender Çelebi, akabinde Sadrazam İbrahim Paşa'nın himayesine giren Hayâlî, Kanuni'nin nedimliğine kadar yükselmiştir. Kandî, bu ikbal sahibi şairin yükselişini hazmedememiş olacak ki ona hakaret içerikli bir tarih düşer. Hayâlî, mensup olduğu tarikattan ayrılışı ve saraya intisabı neticesinde boynundaki halka ve kollarındaki kancalardan kurtulur. Kandî, Kalenderi ve Haydari dervişlerinin boyunlarına taktıkları halka ve kollarına geçirdikleri bu kancalara Hayâlî Bey üzerinden farklı bir mana katar.

“*Hayâlî Beg-i merhûma 'ulûfe olup başdan ve gerdeninden tavk-ı Haydarî ve kollarından kullâb-ı Kalenderî gitdükde Kandî hasedinden mısra'*

Ey Hayâlî halka geçmez oldu âh

diyü târîh didükde... (Kılıç, 2010: 582)

Hayâlî'nin yanı sıra Kandî'nin sorun yaşadığı diğer bir şair de Zâtî'dir. Kandi şekerci dükkânını kapatıp vakıf odasına yerleştikten sonra odanın hava alması ve sıcak havadan kaynaklanan pis kokunun gitmesi için tahtadan bir balkon yapar. Durumu fark eden Zâtî, yapılan bu balkon için dört kemerli tuvalet ifadesini kullanmıştır. Zâtî, şaire ait şekerci dükkânının önünden geçince Kandî, argo öğeler içeren bir tarihi o esnada yazar ve Zâtî'nin eline verir.

“Gidi pohun yüzine lâyük yidi” (Kılıç, 2018: 583)

Tezkirelerde en çok yer verilen tarih manzumelerinin başında vefatlara düşürülen tarihler gelmektedir. Tezkireciler, vefatlara düşülen tarihlerin kimler tarafından söylendiğini kimi zaman söylerken kimi zamanda sadece “bazılar, bazı şu'ara” gibi belirsizlik ifadeleri kullanırlar. Tarih düşürme hususunda usta olan şairler daha çok devrin hükümdar, bürokrat, din adamı veya varlıklı insanların hadiselerine tarih düşürmüşlerdir. Neticede tarih manzumelerinin de tıpkı kasideler de olduğu gibi maddi bir beklenti sonucunda yazıldıkları gerçeği unutulmamalıdır. Kandî'nin tarihleri içerisinde vefatlara düşürülmüş iki tarih manzumesi mevcuttur. Bunlardan ilki devrin müftüsü Sadi Efendi ikincisi ise büyük şair Zâtî'nin vefatına düşürülmüş tarihlerdir.

...ve müftî Sa'dî Efendi vefâtına:

Bekâya göçdi Sa'ded'dîn-i Sâni (İsen, 2017: 192)

“Dahı hüceste-sıfâtun Zâtî fevtine bu târîh dahı anlarındur.” Kıt'a:

Göçüp 'ukbâya rihlet itdi Zâtî

Ana rahm eyler ide Hayy-ı dâver

Behişt içinde câm-ı selsebili

O merhûma suna sâki-i Kevser

Çü gördi Kandî anun irtihâlin

Didi târîhini göçdi suhenver” (Solmaz, 2018: 252-253)

Başta padişahlar olmak üzere şehzadelerin, sadrazamların, vezirlerin, kazaskerlerin, tarikat şeyhleri ve âlimlerin kendileri ya da yakın çevrelerinde bulunan yakınlarının başlarından geçen çeşitli hadiseler de tarih manzumelerine konu olmuştur. Sultanların tahta çıkışlarına, şehzadelerin veladetlerine, devlet kademelerinde alınan yeni bir payeye şairler tarih düşürmüşlerdir. Kimi zamanda devrin hükümdarının yapmış olduğu fetihlere tarih

düşürülmüştür. Kandî'nin tarihleri arasında bu hususlarla ilgili üç adet tarih mevcuttur. Bunlardan ilki Kanuni'nin 1534'te Bağdat'ı fethi sebebiyle İstanbul'un süslenmesi ikincisi ise Kanuni'nin İstanbul'a dönüşü vesilesiyle şehrin ikinci kez süslenmesidir. Son tarih ise Celalzâde Mustafa'nın nişancı oluşuna düşülen tarihtir. Celâl-zade, bu tarihi aynı zamanda mührüne kazıtmıştır.

“Bağdâd fethi haberi geldükde İstanbul tonandukda dimişdir. Mısra’:

Serîr-i pâdşâh oldı müzeyyen

Tekrâr pâdşâh gelüp tonandukda dimişdür. Mısra’:

Tonandı serîri pâdşâhun (941)” (Kılıç, 2018: 583)

Cümleden merhûm Koca Nişâncıya nişâncı oldukda didügi bu târîhdür ki hem beyt-i mühri olmuşdur. Mısra’

Mustafâ bin Celâl tevki’i (941)” (Sungurhan, 2017: 701)

Gerek divan şairlerinin gerekse tezkirecilerin eserlerinde en çok yer verdikleri diğer bir tarih manzumesi ise inşa edilen yapılara düşülen tarihlerdir. Tarih düşürülen bu yapılar genellikle ya devlet ya da varlıklı kişiler tarafından inşa edilmiş yapılardır. Camiden çeşmeye, köprüden kervansaraya, köşkten şadırvana kadar her türlü yapıya tarih düşürülmüştür. Tezkirelerde Kandî'nin tarih düşürdüğü tek yapı bir cami minaresidir.

“Nesr: Bir menâr-ı ‘âlî-mikdâr ve bülent-iktidâr için bu târîhi dahı hûb vâki’ olmuşdur. Târîh:

Ol menârın göricek kadd-i bülendini tamâm

Kandî anun didi târîhini hayr-ı ‘âlî (931)” (Canım, 2018: 431)

Kandî, Âşık Çelebi'nin yakın dostu olduğu için düşürdüğü tarihler itibariyle onu da unutmamış ve çeşitli vesilelerle Âşık Çelebi'nin başına gelmiş kimi önemli olaylara tarih düşürmüştür. Bunlardan ilki Âşık Çelebi'nin evliliğine ikincisi ise Silivri kadısı olup İstanbul'a gelişine düşülen tarihlerdir:

“Tezevvüc itdügümde târîh:

Tezevvüc bâd ey ‘Âşık mü’ebbed

diyü târîh didi. Edirne’de Silivri kâzısı olup İstanbul’a varduğumda mısra’:

Geldi ol 'Âşık Silivri hâkimi

dimişdür." (Kılıç, 2018: 584)

Âşık Çelebi ile ilgili bilgi veren kaynakların ortak kanaati onun cömert, açık sözlü, rint tabiatlı, güzellere ve şaraba düşkün, neşeli bir yaratılışa sahip olduğu yönündedir (Kılıç, 2018: 5). Tezkirecinin bu dünya hazlarını öncelleyen epiküryen dünya görüşünün izlerini tezkiresi ve divanında görmek mümkündür. Özellikle aşka ve güzellere olan düşkünlüğünün özetini, tezkirede yer verdiği aşağıdaki beyitte bulabilmek mümkündür.

Ezelden vasfi ismine muvafık

Güzeller mübtelâsı ya 'ni 'Âşık

Âşık Çelebi'nin güzellere ve aşka olan bu düşkünlüğü Kandî'nin tarihlerine de yansımıştır. Âşık Çelebi'nin âşık olduğu Kurd namındaki sevgilisi onu terk edince Kandî Âşık'ın çektiği acıyı ve sevgilisinin onu terk ettiği anı belgeleyen şu tarihi düşmüştür:

"Kurdi âh-ı Âşık alup kucdı âh" (Kılıç, 2018: 584)

Âşık Çelebi'nin aşka ve güzellere düşkünlüğünün Kandî için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Kandî ve devrin diğer bir şairi olan Yahya Bey âşık oldukları kişilerden yüz bulamazlar. Bayram gelip çattığında her iki âşık şair, maşuklarıyla bayramlaşmayı düşünürler. Ancak önceden görmüş oldukları tepkiden dolayı bu fikirlerinden vazgeçerler ve maşuklarının Âşık Çelebi ile aralarının iyi olduğunu duyarlar. Her iki şair, Âşık Çelebi'den âşık oldukları kişilerle kendilerinin yerine bayramlaşmasını isterler. Âşık Çelebi bir vesileyle her iki maşuku ziyaret eder ve her biriyle ikişer kez bayramlaşır. Talepleri yerine gelen şairlerden Kandî, bu duruma şu tarihi düşer:

"Emânet merhabâmuz n'oldı cânâ" (İsen, 2017: 192)

Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan âşıklık ilişkilerinde bazen erkekle kadın yerine erkeğin erkeğe olan aşkına da tesadüf edilir. Kandî'nin tezkireye bahis edilen aşklarından biri de bu yöndedir. Nitekim Kandî, yeniçerilerden Çeşmeli Ahmed adındaki birine vurulur ve bunu duyan yeniçeri, Kandî'nin yolunu keser ve onu iyice bir döver. Kandî de yolunun kesilmesi ve yediği dayaktan müteşekkil şu tarihi düşer:

"Basdı Kandî'nün yolını Çeşmeli Ahmed meded" (946) (Kılıç, 2018: 583)

Tabi Kandî'nin yediği bu dayak onu Çeşmeli Ahmed aşkından vazgeçirmez. Tek taraflı bir meyil olan Kandî'nin ilgisi hala devam ettiğinden şair, Çeşmeli Ahmed'in donanmayla çıktığı ve uzun zaman süren seferden dönüşüne şu tarihi düşer:

“*Geldi deryâdan cefâ kılıcı Ahmed Şâh âh*” (Kılıç, 2018: 583)

Kandî, tarih düşürme hususundaki maharetini sadece çeşitli vesilelerle düşürdüğü tarihlerde değil aynı zamanda devrin bazı şairlerinin tarihlerini düzelterek de göstermiştir. Devrin şairlerinden Arifî Çelebi, İstanbul Yahudikapısı Arslanbaşı tekkesinin karşısında yapılmış olan çeşmeye düştüğü tarihi üç eksik hesaplar. Durumu fark eden Kandî, tarihin üç eksik yazıldığına dair şöyle bir tarih düşer:

“‘*Ârifî ‘arif oldun üçi yidiün*’” (Kılıç, 2018: 583)

SONUÇ

Türk-İslam kültüründe geniş bir yer tutan ebced hesabı ve bunun paralelinde gelişen tarih düşürme geleneği klasik Türk şairlerinin ilgisine mazhar olmuştur. Ahmed Paşa'dan Necatî'ye, Keçecizade İzzet Molla'dan Leyla Hanım'a kadar birçok divan şairinin eserlerinde tarih manzumelerine rastlamak mümkündür. Şairlerin düşürdükleri bu tarihler şairlerin vefatı, sultanların tahta çıkışı, önemli bir şehrin fethi, büyük bir yapının inşası, bir âlimin eserini itmamı gibi birçok farklı konu ile ilgilidir. İlk dönem Osmanlı sahası tezkirelerine bakıldığında tezkirecilerin sık sık tarih manzumelerine yer verdikleri ve tarih manzumesi yazan şairleri de müverrih olarak adlandırdıkları görülür. Ancak bu müverrihler içerisinde bazılarının özellikle zikredildiği ve tarihlerinin övüldüğü görülür. Kandî de XVI. yüzyıl Osmanlı sahası tezkirelerinin hemen hemen hepsinde övülen nadir müverrihlerden biridir. Kandî'nin en büyük talihsizliği ise divanı ya da herhangi bir edebi eseri olmadığı için methedilen tarihleri sadece tezkirelerde verilen örneklerle sınırlı olmasıdır. Bu çalışmada Kandî gibi bir tarih düşürme ustasına ait tarih manzumelerinin XVI. yüzyıl tezkirelerinden hareketle bir dökümü yapılmış ve biyografisi ile ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Kandî'nin kaleme aldığı tarihler, şairlerle olan ilişkileri, inşa edilen yeni yapılar, hükümdarın İstanbul'a gelişi, vefatlar ve aşk ilişkileri gibi konular üzerine bina edilmiştir. Özellikle Kandî'nin yakın dostu ve tezkire sahibi olan Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*'sında müverrihin toplumsal hayattaki samimi ilişkilerine tanık olunur.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzî Muhammed Efendi, Riyâzî 'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Latîf, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraslan, Kemal (2001). *Ali Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâyis*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnce, A. (2018), *Sâlim Efendi, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, H., vd. (2017) *Heşt Behişt, Sehî Beg*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (2017). *Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbârın Tezkire Kısmı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- İspirli, S. A. (2000). “Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 14, s. 79-88
- Karabey, T. (2011). “Tarih Düşürme Geleneği, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: S. 40, s. 80-82
- Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kut, G. (2010). *Acâ'ibü'l-Mahlukât, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yakıt, İ. (2003). *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zübeyiroğlu, R. (1989). “Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefik Efendi”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.